

Alena Podviazkina
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2677-3517>
e-mail: alenapodviazkina@gmail.com

Polilog w mediach społecznościowych – tematyczna struktura tekstu a grzeczność językowa

Polylogue in social media – thematic text structure vs linguistic politeness

Abstrakt

Celem artykułu jest pokazanie struktury tematycznej polilogu w mediach społecznościowych jako wykładnika grzeczności językowej. Artykuł jest głosem w dyskusji dotyczącej sposobu rozumienia grzeczności językowej. Przyjęto w nim, że jednym ze wzorów zachowań składających się na grzeczność językową jest zasada współpracy językowej (w ujęciu Grice'a) i dokonano analizy polilogu w mediach społecznościowych pod kątem relacji między grzecznością językową a strukturą tematyczną polilogu. Analizy wykazały, że: komentarze składające się na polilog respektują maksymę odniesienia, a zgodność z tematem osiągnięta jest w wyniku formułowania bezpośrednich i pośrednich aktów mowy. W wyniku analiz reakcji na manifestacyjne odejście od tematu uznano, że interpretacja polegająca na powiązaniu odejścia od maksymy odniesienia z problemem grzeczności językowej jest możliwa, ale wymaga dalszych badań materiałowych.

Słowa kluczowe: polilog, media społecznościowe, Facebook, grzeczność językowa, współpraca językowa, maksyma odniesienia

Abstract

The aim of the article is to show the thematic structure of the social media polylogue as an indication of linguistic politeness. The article is a contribution to the discussion about the way of understanding linguistic politeness. It assumes that one of the patterns of behaviour that are part of linguistic politeness is the cooperative principle (in Grice's view). The social media polylogue was analysed in terms of the relationship between linguistic politeness and the thematic structure. The undertaken analyses have shown that comments comprising the polylogue respect the maxim of relevance, while compliance with the subject is achieved as a result of formulating direct and indirect acts of speech. As a result of scrutinising reactions to a manifest deviation from the subject, it has been found that the interpretation consisting in connecting the deviation from the maxim of relevance to the problem of linguistic politeness is possible, but requires further studies.

Key words: polylogue, social media, Facebook, linguistic politeness, language cooperation, maxim of relevance

Problem badawczy – mówienie na temat jako przejaw grzeczności językowej

Niniejszy artykuł jest uzupełnieniem refleksji i analiz przedstawionych przez Danutę Kępe-Figure w *Linguistic politeness in Polish social media – an overview of the problem* (w druku)¹. Wspólnota obu tych artykułów polega nie tylko na poddaniu analizie tego samego facebookowego polilogu, ale także na ich bliskości metodologicznej. Opierając się na wywodzie zawartym w artykule lubelskiej mediolingwistki, przyjmuję szerokie rozumienie grzeczności językowej, w zakres której włączona zostaje zasada współpracy językowej Paula Grice'a². Kępa-Figura taki sposób myślenia opiera na propozycjach badaczy polskich i rosyjskich (m.in. Swietłany Tiuriny – Tūrina 2006, Małgorzaty Marcjanik – Marcjanik, 2007, Gajane Własian – Vlasân 2010, Lilii Duskajewej – Duskaeva 2018), którzy do wzorów zachowań „grzecznościowych” zaliczyli zasadę współpracy językowej Grice'a³. Szczególną uwagę chciałabym zwrócić na definicje grzeczności Małgorzaty Marcjanik i Lilii

¹ Pracę nad tym artykułem prowadziłam pod okiem dr hab. Danuty Kępy-Figury jako jej doktorantka.

² Zasadę współpracy językowej sformułował Paul Grice w artykule *Logic and conversation* (1975). Artykuł ten przetłumaczono na język polski w 1980 r., a na rosyjski w 1985 r. W polskim tłumaczeniu zasada ta brzmi: „Wnoś swój wkład do konwersacji tak, jak tego w danym jej stadium wymaga przyjęty cel czy kierunek wymiany słów, w której bierzesz udział” (Grice 1980: 96).

³ Do najważniejszych polskich prac dotyczących grzeczności językowej należą przede wszystkim publikacje Kazimierza Ożoga (1982, 1984, 1990), Małgorzaty Marcjanik (1990, 1993, 1997, 2001, 2007, 2019), Marii Peisert (1991), Antoniny Grybosiovej (1998, 2002) i Małgorzaty Kity (2005). W rosyjskiej literaturze dotyczącej problematyki grzeczności językowej należy wyróżnić opracowania Witalija Kostomarowa (Kostomarov 1967), Natalii Formanowskiej i Alły Akiszyny (m.in. Formanovskaja 1987, 1989, 2002a, 2002b; Akišina, Formanovskaja 1975) oraz Walentyna Goldina (Gol'din 1983), Iosifa Stiernina (Sternin 1996); Anatolija Bałakaja (Balakaj 2001), Tatiany Lariny (Larina 2009). W obu tradycjach początkowo sprowadzano zagadnienie grzeczności językowej do formuł grzecznościowych i grzecznościowych gatunków mowy. Ten sposób myślenia zmienił się wraz z przyjęciem w badaniach nad grzecznością językową perspektywy pragmatycznej. Przejawem poszerzenia perspektywy były – z jednej strony – nawiązania do propozycji Geoffreya Leecha (1983), Stephena Levinsona i Penelopy Brown (1987) oraz Robin Lakoff (1973), a z drugiej – co ważne dla mojego artykułu – włączenie do reguł wzorów zachowań językowych składających się na grzeczność językową zasady współpracy językowej sformułowanej przez Grice'a.

Należy podkreślić, że zarówno w polskiej, jak i w rosyjskiej tradycji badawczej zagadnienie grzeczności językowej rozpatrywano pierwotnie w kontekście badań nad komunikacją bezpośrednią. To pole zainteresowań poszerzono o badania nad grzecznością językową zachodzącą w komunikacji zapośredniczonej medialnie. Przywołać tu można prace mediolingwistów polskich: Jana Grzeni (2006), Aliny Naruszewicz-Duchlińskiej (2009), Małgorzaty Karwato-wskiej, Beaty Jarosz (2013), a także rosyjskich: Maksyma Krongauza (Krongauz 2010), Margarity Kormilicyny i Olgi Sirotininy (Kormilicyna, Sirotinina 2015), Lilii Duskajewej (Duskajevej 2018). Przy czym, ze względu na przedmiot mojego zainteresowania – media

Duskajewej. Polska językoznawczyni grzeczność językową objaśnia jako „rodzaj racjonalnej współpracy partnerów komunikacji” (Marcjanik 2007: 20). Z kolei badaczka rosyjska, opierając szerokie myślenie o grzeczności jako o właściwości pisanych przekazów medialnych na przekonaniu o dialogicznym charakterze komunikacji medialnej, stwierdza:

Grzeczność w komunikacji medialnej, przyjmującej postać tekstu pisanego, jest właściwością ontologiczną pisanego tekstu medialnego, która się przejawia nie tylko w adresowaniu wypowiedzi, ale również w reakcji manifestowanej przez odbiorcę, i decyduje o zasadach tworzenia tekstu. (Duskaeva 2018: 235)

Taki sposób myślenia można przyjąć w badaniach komunikacji zachodzącej za pośrednictwem mediów społecznościowych. Nadawca publikuje post – reakcję czy komentarz na jakieś zdarzenie/zjawisko/wypowiedź – i oczekuje werbalnej bądź niewerbalnej reakcji uczestników wspólnoty medium społecznościowego.

Problem badawczy, w ramy którego chciałabym wpisać swoje rozważania, wyprowadzam zatem z dwóch założeń. Po pierwsze, zasada współpracy językowej jest jednym ze wzorów zachowań składających się na grzeczność językową. Po drugie, zasadę współpracy wspierają poszczególne maksymy konwersacyjne (w tym maksyma odniesienia: „Niech to, co mówisz, będzie relewantne” – Grice 1980: 97).

Przyjmując te założenia, dokonam analizy polilogu w mediach społecznościowych pod kątem relacji między grzecznością językową a jedną z maksym konwersacyjnych – maksymą odniesienia – i (w rezultacie) sformułuję głos w dyskusji dotyczącej sposobu rozumienia grzeczności językowej. Realizując ten cel, podejmę próbę odpowiedzi na pytanie: Czy mówienie na temat odbierane jest w ramach analizowanego polilogu jako przejaw grzeczności językowej, a (symetrycznie) mówienie nie na temat jako przejaw braku grzeczności językowej?⁴

Przedmiot analizy

Przedmiotem mojej analizy będzie wymiana werbalna zachodząca w ramach „Spotted Lublin”, czyli facebookowej grupy skorelowanej z serwisem internetowym spottedlublin.pl, poświęconym codziennym wydarzeniom

---

społecznościowe – szczególnie istotne są dla mnie publikacje dotyczące pisanych przekazów medialnych.

⁴ Mówienie nie na temat może niekiedy służyć zachowaniu dobrych relacji między rozmówcami (patrz Vlasân 2010), jednak – jak pokazała Kępa-Figura (w druku) nie dlatego, że doszło do naruszenia maksymy odniesienia, ale dlatego, że odsunięto jej działanie na rzecz innej reguły składającej się na grzeczność językową.

Lublina, regionu i kraju. Opisując swoją działalność, moderatorzy „Spotted Lublin” formułują cele funkcjonowania grupy następująco:

Dzięki Nam z pozoru błahe sprawy stają się ważne dla lokalnej społeczności, generując łańcuch przyczynowo-skutkowy. Jako media, angażujemy odbiorców i wchodzimy w dialog z czytelnikami, stając się platformą wymiany poglądów, opinii i informacji ważnej dla lokalnej społeczności⁵.

Twierdzenia te są w istocie życzeniami przyjmującymi postać zdań oznajmujących. Mają one budować wizerunek podmiotu jako opiniotwórczego i aktywizującego otoczenie społeczne. Rezygnując z oceny skuteczności przywołanej wypowiedzi, można uznać, że manifestowanym celem nadawcy tej wypowiedzi jest zainicjowanie dialogu na tematy ważne dla danej społeczności. O uznaniu danego tematu za istotny decydują zarówno moderatorzy, jak i szeregowi członkowie grupy.

W niniejszym artykule przedstawię wyniki analizy polilogu przeprowadzonego przez członków grupy „Spotted Lublin” 1–12 marca 2019 r. Impulsem do rozwinięcia tego polilogu był wpis opublikowany na forum grupy przez jej moderatorów. Dotyczył on performansu zorganizowanego przez uczniów lubelskiego II LO im. Jana Zamoyskiego w celu zwrócenia uwagi na problem handlu ludźmi.

Polilog wywołany tym wpisem, ze względu na techniczne możliwości Facebooka, rozwija się na trzech poziomach. Do komentarzy I poziomu (dalej KI) zaliczam wypowiedzi, które bezpośrednio odnoszą się do wpisu będącego zaczątkiem polilogu. Komentarzami II poziomu (dalej KII) są wypowiedzi będące reakcją na KI lub na inne KII odnoszące się do danego KI (werbalną bądź niewerbalną czy multimodalną). Komentarze III poziomu (dalej KIII) są reakcją niewerbalną na KII w postaci emotikonów.

Niewielkie rozmiary niniejszego opracowania wprowadzają dwa ograniczenia dotyczące przedmiotu i celu przeprowadzanej przeze mnie analizy. Po pierwsze, nie omówię wyników analizy całego polilogu, lecz jedynie komentarzy I poziomu i wybranych KII. Po drugie, próbując rozpoznać specyfikę grzeczności językowej, rozumianej także jako stosowanie się do zasady współpracy językowej, skupię się (jak pisałam wcześniej) na omówieniu tematycznej struktury tekstu, którą traktuję jako wyraz realizacji Grice’owskiej maksymy odniesienia.

Przygotowując grunt do prezentacji przeprowadzonych analiz, zwróć uwagę na dwie kwestie wynikające z właściwości wybranego przeze mnie przedmiotu analizy – z tego, że jest on zapośredniczonym medialnie polilogiem przyjmującym postać tekstu słowno-obrazkowego. Po pierwsze,

⁵ Pisownia zgodna z oryginałem www.facebook.com/spottedlublinpl

kluczową dla moich rozważań kategorię *polilogu* rozumiem jako wielokierunkową spontaniczną wymianę wypowiedzi, niekoniecznie na jeden temat, jako specyficzny rodzaj tekstu⁶, charakteryzującego się skomplikowaną strukturą, w tym hierarchicznością wypowiedzi. Za najważniejsze właściwości polilogu uważam: nieprzewidywalność kolejności replik, szerokie spektrum ról komunikacyjnych, zastępczość interakcji (tzn., że na replikę A, skierowaną do B, odpowiada C) i odroczenie interakcji (jako konsekwencję możliwości przemyślenia odpowiedzi przez każdego z uczestników) (za: Âkovleva 2007: 195–197). Po drugie, polilog w mediach społecznościowych może przyjmować postać tekstu multimodalnego (kodowanego werbalnie i wizualnie), w którym wykorzystywane są znaki językowe, emotikony w wersjach znakowej (np. XD) i obrazkowej (np. 😞 czy 👤) oraz tzw. gify (czyli animowane grafiki). Wyróżnione znaki graficzne są bardzo ważnym elementem komentarzy, a niektóre z nich są samodzielnymi komunikatami.

Analiza

Moja analiza będzie miała charakter dwuetapowy. Najpierw ocenię KI pod kątem ich zgodności z tematem wpisu, który stał się zaczątkiem analizowanego polilogu. Następnie przedstawię wyniki analizy KII jako reakcji na ukształtowane tematycznie KI i KII.

Pierwszy etap analizy muszę poprzedzić doprecyzowaniem tematu wpisu będącego zaczątkiem polilogu. Na wpis ten (ryc. 1) składa się fraza sformułowana przez moderatora grupy (*Uczniowie Zamoya pokazali problem handlu ludźmi*) oraz wygenerowany za pomocą funkcji proponowanej przez Facebook multimodalny link, odsyłający do artykułu, znajdującego się na stronie spottedlublin.pl. Link ten ma multimodalną formę, której składowe zaczerpnięto z artykułu będącego źródłem inspiracji omawianego postu. Podlinkowano zdjęcie i dwuzdaniowy tekst (*Młodzi ludzie zamknęli w klatkach na placu Teatralnym. Pokazali problem handlu ludźmi*), w źródłowym artykule pełniący funkcję tytułu.

Temat wpisu wskazują wszystkie jego składowe. Redundancja jest wynikiem nie tylko relacji między frazą pod zdjęciem a zdjęciem (por. Piekot 2009), lecz także relacji między werbalnymi składnikami postu, bowiem fraza nadawcy postu wprowadzająca link to skrócona wersja nagłówka wiadomości opublikowanej na spottedlublin.pl. Co jest tematem wpisu? Po pierwsze, działanie (*pokazali problem handlu ludźmi*) X-a (*młodych ludzi; uczniów Zamoya*).

---

⁶ Taki sposób rozumienia polilogu zaproponowała Kamila Faizowa w doktoracie poświęconym strukturze polilogu (za: Âkovleva 2007).

Ryc. 1. Post wyjściowy polilogu

Biorąc pod uwagę walencję składniową czasownika *pokazać*, użytego w obu frazach składających się na post, można wskazać potencjalne kierunki wypowiedzi komentujących wpis. *Pokazali* (kto?) – *uczniowie*, *młodzi ludzie*, (co?) – *problem handlu ludźmi*, (gdzie?) – *na Placu Teatralnym*, (jak?) – *zamknięci w klatkach*. Po drugie, ocena tego działania przez nadawcę. Pozytywna ocena tego działania została wyrażona zarówno w sferze skojarzeń powiązanych z wyrażeniem *młodzi ludzie* oraz ze słowem *Zamoy* (potocznym określeniem II LO w Lublinie), jak i w sferze presupozycji dotyczących relacji między X-em a „problemem handlu ludźmi” (‘X widzi problem handlu ludźmi’, ‘X jest wrażliwy na problem handlu ludźmi’)⁷. Należy przy tym zwrócić uwagę na to, że autorzy postu (czyli moderatorzy grupy) obniżają stopień oficjalności wypowiedzi, wprowadzając potoczną nazwę *Zamoy*. Sposób wprowadzenia tematu przez moderatorów grupy, czyli obniżenie stopnia oficjalności, można uznać za próbę nawiązania kontaktu z uczestnikami grupy i nakłaniania

⁷ Treści te traktuję jako presupozycje, ponieważ nie wynikają one ze zdania (nie są wnioskami wyprowadzonymi w toku wnioskowania konwencjonalnego bądź konwersacyjnego), lecz mogą zostać przyjęte przez odbiorcę, jeśli przywoła on określony kontekst pragmatyczny. Kontekstem tym jest obiegowa wiedza o cechach osób, które zwracają uwagę na istotne problemy społeczne. Skuteczność całej wypowiedzi, czyli podzielenie przekonania nadawcy o moralnych kompetencjach osób biorących udział w proteście, jest uzależniona od odczytania zawartej w niej pozytywnej oceny.

odbiorców, aby ten kontakt nawiązali. Wyrażając swój stosunek do rzeczywistości, autorzy postu wyjściowego nakłaniają uczestników grupy do wyrażania swoich poglądów.

Drugi z tematów analizowanego wpisu (ocena działania X-a) został zresztą zapowiedziany już w opisie grupy „Spotted Lublin” („Jako media, angażujemy odbiorców i wchodzimy w dialog z czytelnikami, stając się platformą wymiany poglądów, opinii i informacji ważnej dla lokalnej społeczności”). Z tego wynika, że wszystkie posty opublikowane na tej stronie facebookowej to przejaw wymiany poglądów na temat zaproponowany do dyskusji. To znaczy, że wyrażeniu i wymianie opinii służą zarówno wpis dotyczący handlu ludźmi wywołujący analizowany polilog, jak i poszczególne komentarze składające się na ten polilog. Relevantnymi w tym przypadku komentarzami będą takie wypowiedzi, w których wyrażono opinie i poglądy dotyczące zorganizowanej akcji, jej uczestników i problemu poruszonego przez organizatorów wydarzenia.

Opublikowany wpis wywołał wśród czytelników „Spotted Lublin” żywą dyskusję, która trwała dwa dni i wynikiem której jest 121 komentarzy poziomów I i II. Analizie poddano 52 KI, tzn. komentarze bezpośrednio i wyłącznie odnoszące się do postu wyjściowego.

Wstępna analiza polilogu pozwala na stwierdzenie, że z tematem dyskusji zgodne są 24 z nich. W celu uporządkowania analizy, biorąc pod uwagę formę tych wypowiedzi, podzieliłam je na dwie grupy: komentarze skierowane do poszczególnych odbiorców oraz komentarze niezawierające ani tradycyjnych, ani innowacyjnych (przewidywanych przez Facebook) sposobów adresowania wypowiedzi, które można uznać za skierowane do wszystkich uczestników grupy „Spotted Lublin”.

Swoją analizę rozpocznę od krótkiego omówienia ośmiu komentarzy należących do drugiej z tych grup, które w formie werbalnej, wizualnej lub werbalno-wizualnej wyrażają opinię na temat organizatorów akcji:

- (1.) [Dawid J.]: *Bohaterzy, dzięki nim przestaną handlować. Odkryli jeden prosty trik jak pozbyć się handlu ludźmi. Zobacz jak --->*
- (6.) [Michał O.]: *I zhandlowali ich, czy tak siedzieli i marnowali klatki bez sensu?*
- (20.) [Przemysław K.]: *Niech się za naukę wezmą 🙌*
- (35.) [Ola G.]: ***Lublin stanem umysłu po raz kolejny. Problemy nie istnieją hihi sprzedam nerke** 🙋*⁸
- (39.) [Krzysiek P.]: *No normalnie bohaterzy.... Przyszłość intelektualną polskiego narodu.....*
- (44.) [Karol G.]: *Walczą w słusznej sprawie i zamykają się w klatce z bananem i wodą hm 🤔*
- (17.) [Sylwester Z.]:

⁸ Początek tego komentarza uważam za zgodny z tematem, ale na końcu autor nagle zmienia temat na temat podrzędny.

(43.) [Wojciech M.]

Pierwsze zdanie komentarza (1) odczytane dosłownie wprowadza pozytywną ocenę działalności organizatorów akcji. Jednak wiedza ogólna, dotycząca skuteczności pojedynczych akcji społecznych i siły oddziaływania grupy uczniów na handlarzy ludźmi, pozwala odczytać implikaturę ‘działanie młodych ludzi jest bezsensowne’. Dowodem na ironiczny charakter tego komentarza jest zresztą kolejne zdanie (*Odkryli jeden prosty trik jak pozbyć się handlu ludźmi*), w którym zastosowana została gra intertekstualna mająca na celu wywołanie efektu komicznego. Gra polega na wykorzystaniu frazemu *jeden prosty trik* charakterystycznego dla tekstów internetowych reklamujących produkty, których skuteczność jest wątpliwa. Można odczytać sens tej wypowiedzi w taki sposób: ‘ich działanie nie jest skuteczne, nie są bohaterami’.

Autorzy komentarzy w różny sposób podkreślają bezsensowność działania uczniów. Wprost (35) lub w sposób ironiczny (6, 39). Przyjmujące żartobliwą formę komentarze (20 i 39) pozwalają na wyciągnięcie wniosku: ‘to, co oni robią, nie jest mądre’, ‘oni są głupi’. W pierwszym z nich zawarto nakaz podjęcia aktywności zgodnej z rolą społeczną ucznia (mają wziąć

się za naukę). O sensie drugiego decydują dwa zabiegi – użycie przysłowka *normalnie* i zakończenie frazy wielokropkiem (*No normalnie bohaterzy...*) – które ukierunkowują także odbiór dopowiedzenia (*Przyszłość intelektualną polskiego narodu...*). Jeden z komentujących (44) zwraca uwagę na to, że sposób realizacji idei jest kontrowersyjny (*hm* 😞). Wypowiedzi niewerbalne w formacie GIF (17, 43), pokazują stosunek autorów tych komentarzy do przedmiotu dyskusji⁹.

Druga grupa komentarzy zgodnych z tematem to są wypowiedzi adresowane do konkretnego odbiorcy czy grupy odbiorców z grona znajomych nadawcy na Facebooku poprzez zastosowanie linku aktywacyjnego, kierującego do strony odbiorcy w tym medium społecznościowym.

- (2.) [Filip G.]: Paweł K. przegapiliśmy 😞
- (5.) [Mateusz W.]: Natalia XD
- (10.) [Mateusz B.]: Kornelia M. to po to te klatki XDDDDDD
- (12.) (Julia S.): Paula S. uwolnić orke
- (14.) [Patrik T.]: Michał Bartłomiej co to ma być do jasnej ciasnej? 😞
- (15.) [Stanisław W.]: Natalia niezle sie bawisz
- (24.) [Martyna P.]: Iga o na tym bylam właśnie XD
- (25.) [Wojtek D.]: Brawo Natałka jestem dumny!
- (27.) [Damian B.]: Bartosz S. co ty wyczyniasz
- (49.) [Julia T.]: Teresa O.? 😞 😞
- (50.) [Aga P.]: Gabriela K. co to
- (52.) [Rafał I.] Marysia 😞

Autorzy komentarzy (14, 50) proponują swoim znajomym na Facebooku zastanowić się nad istotą tego wydarzenia, przy czym jeśli w przypadku (50) nie ma wyraźnie określonego werbalnie czy graficznie stosunku nadawcy wypowiedzi (przypuszczamy, że w presupozycji ukryte są treści 'nie rozumiem, o co chodzi' i 'pomóż mi zrozumieć, w czym jest sens przeprowadzonej akcji'), to w przykładzie (14) ten stosunek się pojawia. Stosuje się frazę wykrzyknikową *do jasnej ciasnej*, zdefiniowaną w *Wielkim słowniku języka polskiego* (WSJP) jako przekleństwo¹⁰, co jest wyrazem braku akceptacji działań organizatorów akcji. Brak akceptacji odczytujemy również w niewerbalnej części komentarza (10), która stanowi znak ikonograficzny przedstawiający twarz wyrażającą śmiech (XDDDDDD). Wielokrotne użycie litery D służy zwiększeniu ekspresji.

Wypowiedzi (15, 25, 27) prawdopodobnie skierowane są do osób, które wzięły udział w akcji. Wynika to z treści, ale nie jest konieczne ze względu na możliwość istnienia ukrytych treści dostępnych wyłącznie uczestnikom

⁹ Ze względów technicznych gify mogą być pokazane jedynie jako sekwencja klatek.

¹⁰ <https://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=36452&ind=0&w_szukaj=do+jasnej+ciasnej>, dostęp: 20.12.2019.

rozmowy. Domniemany udział osoby, do której wypowiedź (27) została skierowana, nie jest uznany za zachowanie prawidłowe. *Wyczyniać* coś – znaczy „robić coś zaskakującego” (WSJP). Ten wyraz został zakwalifikowany przez redaktorów WSJP do grupy tematycznej słów, służących wyrażaniu woli, postawy i nastawienia wobec świata i życia (grupa „ocena i wartościowanie”). Komentując działalność konkretnej osoby, piszący wyraża swój stosunek wobec wszystkich uczestników akcji. Podobny zabieg językowy zastosowany został przez autora komentarza (15). Biorąc pod uwagę jedno ze znaczeń czasownika *bawić się*, odnotowane w WSJP „zajmować się czymś, co w danych okolicznościach ktoś uznaje za niepotrzebne, nieważne lub zbyt drobiazgowe”, można uznać, że zdaniem piszącego działania uczniów są niepotrzebne, nieważne i zbyt drobiazgowe.

Do grupy wypowiedzi adresowanych do poszczególnych odbiorców można również zaliczyć komentarz (24) napisany przez uczestniczkę wydarzenia. Zastosowanie wykrzyknika *O*, partykuły *właśnie* („za pomocą której mówiący wyróżnia [...] dany obiekt lub stan rzeczy [...]” – SJP PWN) oraz wyrażenia zaimkowego *na tym* (wskazującego na odpowiedni desygnat – akcję poświęconą handlowi ludźmi) świadczy o tym, że wypowiedź jest kontynuacją wcześniejszej wymiany werbalnej, która odbyła się pomiędzy danymi rozmówcami poza ramami analizowanego polilogu. „XD” na końcu wypowiedzi może być zarówno oceną działalności uczniów, jak i reakcją na treści, które mogą być rozpoznane jedynie przez adresata wypowiedzi.

Niektóre z komentarzy adresowanych do poszczególnych odbiorców (5, 49, 52) zawierają tylko dwa składniki: link aktywacyjny oraz znak ikonograficzny bądź emotikon. W wypowiedzi (5) autor użył omawianego już wcześniej znaku ikonograficznego XD. Komentarz (49) oprócz podlinkowanego profilu znajomego zawiera również emotikon „buzia dręczona bólem”, która ilustruje „mieszankę szoku i rozczarowania”, a komentarz (52) – „buzię z uniesionymi do góry brwiami”, która „może być używana, aby wyrazić sceptycyzm, wątpliwość lub dezaprobatę”¹¹.

Sens komentarza (2) (*Paweł K. przegapiliśmy* 😞) jest trudny do odczytania – nie wiadomo, czy mamy do czynienia z pośrednim czy bezpośrednim aktem mowy. Znaczenie czasownika *przegapić* („nie skupić się na czymś we właściwym momencie i nie zauważyć czegoś lub nie wykorzystać jakiejś okazji” – WSJP) pozwala na przyjęcie presupozycji ‘piszący żałuje, że nie wziął udziału w akcji’. Ekspresję tę wzmacnia wykorzystanie emotikonu żalu smutku – 😞. Być może jednak nadawca komentarza (2) narusza maksymę jakości – nie w konstatacji braku wiedzy o akcji, ale manifestując uczucia,

¹¹ Znaczenia emotikonów za: emotikonyznaczenie.pl

których nie przeżywa. W takiej sytuacji wypowiedź tę należałoby uznać za przejaw krytycznego stosunku do akcji.

Łatwiej jest odczytać intencje autora wypowiedzi (12), w której manifestacyjne naruszenie maksym konwersacyjnych (sposobu i odniesienia) prowadzi do wniosku o podaniu w wątpliwość istotności problemu, któremu poświęcona została akcja.

Niektóre z komentarzy tej grupy zawierają wyłącznie link aktywacyjny:

(46.) [Gabriela S.]: [Wiktorija Wiktorija Kaja Zuzanna](#)

(47.) [Wiktorija S.]: [Jakub J.](#)

(48.) [Wiktorija T.]: [Julka L.](#)

(51.) [Paweł G.]: [Adrian K.](#)

Autorzy tych komentarzy zwracają uwagę swoich znajomych na Facebooku ('zobacz, co się dzieje'), przez co wykazują swoje zainteresowanie tematem. O tym, jaki stosunek nadawcy mają do problemu, dowiedzieć się można z polilogów podrzędnych wobec analizowanego, inicjowanych poszczególnymi KI, a składających się z komentarzy II (i III poziomu)¹². Taka reakcja pokazuje stanowisko nadawcy wypowiedzi wobec problemu, którego dotyczył performans.

Komentarze przedstawione w powyższej części artykułu różnią się od siebie formą i treścią, ale łączy je jedna ogólna intencja nadawcza – wyrażenie stosunku do tego fragmentu rzeczywistości, którego dotyczy dany wpis. Pozostałe 28 wypowiedzi uczestników polilogu we wstępnej klasyfikacji uznałam za niezgodne z tematem wyznaczonym przez wpis. Większość (szesnaście) z nich odnosi się do zdjęcia (ryc. 2), umieszczonego w wiadomości na stronie spottedlublin.pl, na tle którego uczestnicy akcji przygotowują się do wydarzenia: (3), (4), (16), (21), (23), (26), (29), (31), (32), (33), (34), (35), (37), (38), (40), (42).

Na pierwszym planie znajduje się sztaluga, na której wyeksponowano cennik organów. I właśnie ten element scenografii performansu stał się inspiracją dla wielu komentujących:

(3.) [Kalina C.]: *Za nerkę 1mln? To ja chętnie sprzedam nerkę męża 😊 jedna mu wystarczy. Ej serio... Gdzie można opchnąć nerkę za 1mln???*

(4.) [Bartek M.]: *Nerka droższa niż serce? Za taką cenę sprzedam chętnie, więcej informacji na priv.*

(16.) [Anna W.]: *Sprzedam nerkę [Pauliny F.](#) priv*

(21.) [Daniel S.]: *taką wątopę to pewnie nie jeden studentik by przyjął 😊*

¹² Na przykład, odpowiedzią na komentarz (51) była następująca wypowiedź: [Adrian K.]: *Pafku dla mnie to nie problem, Dla mnie to biznesv 🇵🇱*. Reakcją nadawcy komentarza (51) na tę wypowiedź był emotikon o znaczeniu „mogę się jedynie śmiać, na krótko przed napadem śmiechu, ponieważ coś jest tak głupie lub niewyobrażalnie zabawne”.

Ryc. 2. Źródło: spottedlublin.pl

- (23.) [Sebastian Z.]: *Czy aby na pewno? Serce jest najdroższe, później wątroba, a trzecia jest nerka...*
- (26.) [Dawid G]: *Nerke mam do sprzedania. Lat 16 nowiutka*
- (29.) [Kamil B.]: *Jak coś to mam zdrową nerkę na zbyciu*
- (31.) [Radek S.]: *Kuba opylamy po jednej nerce i przestajemy być dziadami finansowymi*
- (32.) [Daniel EF]: *Nerka droższa od serca? Chyba odwrotne ceny powinny być*
- (33.) [Natalia C.]: *Sprzedam nerke 😂😂*
- (34.) [Вилли В.]: *Sasza nerki jadom*
- (35.) [Ola G.]: *Lublin stanem umysłu po raz kolejny. Problemy nie istnieją **hiii sprzedam nerke***
- (37.) [Jarosław K.]: *Narka chyba ze 20tys. Ale jak widać czego się uczą na tych studiach. Za naukę się wziąć. Strajkowac im się zachciało i postulaty stawiać. Tyle podwyżki to jeszcze nikt nie dostał*
- (38.) [Wojciech M.]: *Kolega sprzedal nerke priv*
- (40.) [Łukaasz P.]: *Wątroba w dzisiejszych czasach to drogi rarytas*
- (42.) [Marek K.]: *Cena prix*

Wszystkie komentarze przyjmujące postać ofert sprzedaży (narządów) mają charakter żartobliwy. Efekt humorystyczny jest konsekwencją uczynienia przedmiotem sprzedaży ludzkich organów, tzn. naruszenia zasady *decorum zewnętrznego*¹³. Efekt humorystyczny wzmocniają dodatkowe za-

¹³ Brak stosowności tej wypowiedzi wynika z zastosowania żartobliwego tonu w mówieniu o praktykach, które nie tylko są naganne moralnie, ale także nielegalne. Karalna jest zarówno sprzedaż organów, jak i rozpowszechnianie informacji o tej sprzedaży (por. Ustawa o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów, rozdział 10, art. 43: „Kto rozpowszechnia ogłoszenie o odpłatnym zbyciu, nabyciu lub o pośredniczeniu

biegi. Na przykład autorka komentarza (3) odwołuje się do wiedzy łączącej członków grupy, dotyczącej relacji damsko-męskich. Tym samym przykuwa uwagę czytelników oraz zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia efektu bliskości z odbiorcami mającymi podobny stosunek do danego fragmentu rzeczywistości. Podobny zabieg językowy zastosował autor komentarza (16), ale w tym przypadku najprawdopodobniej mamy do czynienia z relacją koleżeńską. Zwracając się do Pauliny F., autor wypowiedzi odtworzył dialog z adresatem wypowiedzi i w konsekwencji otrzymał od niego reakcję niewerbalną w postaci emotikonu.

Niektórzy uczestnicy polilogu, mówiący o sprzedaży swojej nerki, formułują przekazy podobnie do ogłoszeń reklamowych (por. 26, 29). Podkreślają walory proponowanego narządu (*nowiutka, zdrowa*) i czynią obiektem żartu siebie samego.

W komentarzach (33, 35) zastosowane są niewerbalne elementy komunikacji (, ,), które pokazują reakcję nadawców tych wiadomości na zdjęcia umieszczone w tekście wiadomości dziennikarskiej.

Skoro celem takich komentarzy nie jest zamiar sprzedaży organów, można przyjąć, że nadawca, formułując je, pokazuje swoje poczucie humoru i tym samym zwraca na siebie uwagę.

Manifestację stosunku nadawcy do akcji można zauważyć także w następujących komentarzach:

- (11.) [Kamil K.]: *kiedy ta licytacja?*
- (19.) [Nikolas D.]: *Natalia za ile wycenilas Ania XD*
- (30.) [Kuba J.]: *Hym a za ile można dostać ? Człowieka i gdzie szukać na olx nic nie ma*
- (36.) [Kacper C.]: *Arek a na części będzie taniej?*
- (45.) [Darek K.]: *Czyli rozumiem, że problem tkwi w cenach* *Za drogo?*
- (28.) [Arek W.]: *Mikołaj D. dlaczego wszędzie gdzie widzę Zamoj to mi sie zawsze przypomina wasz śmietnik?*
- (8.) [Rafał P.]: *Jakub G. w klatce cię zamkną jak tam pójdziesz*
- (9.) [Damian D.]: *Natalia F. ciebie tez zamknąć?*
- (18.) [Bartek C.]: *Kacper P. to dlatego wczoraj nie mogles wystarczyć powiedzieć ze idziesz dac się zamknąć w klatce*
- (13.) [Michał Z.]: *Błażej K. biznes chcą nam popsuć*
- (7.) [Mateusz.T.]: *Jasiek Hubert Kuba feeejm*
- (41.) [Kacper K.]: *Tytuł powinien być : „Handlarze ludźmi ich nienawidzą.”*

Manifestacyjność odejścia od tematu w przywołanych komentarzach skłania do innego ich odczytania. Uruchamiając implikaturę konwersacyjną, złamanie maksymy odniesienia można uznać za pozorne. Aby to było możliwe, należy przyjąć, że nadawcy tych komentarzy we właściwy im sposób

---

w odpłatnym zbyciu lub nabyciu komórki, tkanki lub narządu, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku” – Dz.U.2019.0.1405).

odnieśli się do tematu wywołanego wpisem, który zapoczątkował polilog, i piszą na temat swojego stosunku do performansu.

Podsumowując wyniki pierwszego etapu analizy, przypomnę, że polilog na Facebooku jest tekstem o złożonej strukturze. Początkiem tego polilogu jest post wyjściowy, a jego korpusem – wielopoziomowe komentarze. Polilog na Facebooku nie ma zakończenia formalnego, ma otwartą strukturę (ponieważ kolejny komentarz może być dodany w dowolnym czasie), którą spaja zasada współpracy językowej. Na początku analizy określiłam kryterium oceny relewantności komentarzy: za zgodne z tematem uznałam wypowiedzi, w których wyrażone są opinie i poglądy autorów publikacji dotyczące zorganizowanej akcji, jej uczestników i problemu poruszonego przez organizatorów wydarzenia. Wstępna analiza pokazała, że 28 z 52 komentarzy jest niezgodnych z tematem wyznaczonym przez wpis. Polilog, który miał być wymianą poglądów, sprowadził się do zdawkowych, często żartobliwych komentarzy. Uznając te komentarze za przykłady manifestacyjnego, ale pozornego, łamania maksymy odniesienia (i innych maksym wspierających zasadę współpracy językowej), można (zgodnie ze sposobem myślenia zaproponowanym przez Grice'a) odczytać implikatury konwersacyjne, w które wpisana jest podobna treść: 'dystansuję się do problemu będącego przedmiotem performansu', 'dystansuję się do sposobu zwrócenia uwagi na problem będący przedmiotem performansu'. Odczytanie implikatur prowadzi do uznania wszystkich komentarzy składających się na polilog za zgodne z jego tematem (wyznaczonym we wpisie początkowym). Temat ten to sposób myślenia o problemie, na który zwraca uwagę performans.

Po przedstawieniu wyników analizy pierwszego poziomu, przejdę do krótkiego omówienia wyników analizy KII. Pozycja KII w polilogu facebookowym nie jest tak oczywista jak pozycja KI, ponieważ choć pierwszy z KII danego KI można traktować jako reakcję na ten komentarz, to kolejne KII mogą być reakcją zarówno na KI (pod którym się pojawiają), jak i na wcześniej opublikowane KII, zamieszczone pod danym KI. Struktura polilogu jest zatem skomplikowana i trudna do odtworzenia. Biorąc pod uwagę tę trudność, dokonałam analizy KII składających się na polilog. W wyniku tej analizy doszłam do wniosku, że – po pierwsze – wszystkie KII rozwijają temat wypowiedzi, do której się odnoszą. Są reakcją na sens wyrażony wprost, w sferze presupozycji lub w sferze wniosków implikowanych konwersacyjnie. Po drugie, analizując zawarte w KII reakcje na manifestacyjne odejście od tematu w 28 komentarzach I poziomu, odnalazłam trzy wypowiedzi, które zinterpretowałam jako konsekwencje zniecierpliwienia, przekonania o nierespektowaniu potrzeb osób biorących udział w wymianie werbalnej na określony temat. Dwie z nich są komentarzami do KI [Kalina C.]: *Za nerkę*

1mln? To ja chętnie sprzedam nerkę męża jedna mu wystarczy. Ej serio... Gdzie można opchnąć nerkę za 1mln??? Jedna z reakcji (KII [Ania P.]: *Kalina C. nigdzie*.) przyjmuje postać niejednorodną kodowo (łączy kodowanie werbalne [słowo *nigdzie*] – z pozawerbalnym [znak graficzny „.”]), druga pozawerbalną (KII [Wojciech W.]: .). Trzecia z wypowiedzi – reakcja na KI [Bartek M.]: *Nerka droższa niż serce? Za taką cenę sprzedam chętnie, więcej informacji na priv.* – tak jak przytoczony wcześniej komunikat pozawerbalny przyjmuje postać kropki (KII: [Kacper K.]: .). Odczytując sens trzech przywołanych KII, zwrócę uwagę na znak „.”. Opierając się na doświadczeniu praktyki komunikacyjnej w nowych mediach oraz na naukowych próbach opisu komunikacji zachodzącej za pośrednictwem mediów społecznościowych (Dashow... 2016; Boruta 2018; *Dobry słownik*), w znaku „.” można odnaleźć tzw. kropkę nienawiści i potraktować go jako wyraz dezaprobaty, niechęci, agresji.

Wnioski i propozycje dalszych analiz

Celem mojego artykułu była próba odpowiedzi na pytanie, czy struktura tematyczna polilogu w mediach społecznościowych może być traktowana jako wykładnik szeroko rozumianej grzeczności językowej, w zakresie której mieści się zasada współpracy językowej. Realizując ten cel, pokazałam, że poszczególne wpisy respektują maksymę odniesienia, nawet jeśli manifestacyjnie od niej odchodzą. Przedstawiłam również wyniki analiz reakcji na manifestacyjne odejście od tematu, które pokazały, że trzech uczestników polilogu zareagowało na zmianę tematu (choć zmiana ta była manifestacyjna i pozorna) w sposób, który zinterpretowałam jako wyraz niechęci wobec łamiącego maksymę odniesienia. Emocjonalność tej reakcji można odczytać jako przejaw postawy odbiorcy, który czuje się nie tylko niedoinformowany, lecz także zlekceważony przez nadawcę (potraktowaniem niezgodnym z jego potrzebami). W konsekwencji, przyjmując za Kępa-Figurą (w druku), że „Wykorzystanie zasady współpracy językowej jako metody na weryfikację właściwości etykiety językowej obowiązującej w mediach społecznościowych jest konsekwencją myślenia o etykiecie jako o sposobie manifestowania pożądanego stosunku nadawcy do odbiorcy, postępowania zgodnego z oczekiwaniami odbiorcy. W tym przypadku zgodnego z poszczególnymi maksymami składającymi się na zasadą współpracy językowej”, wyniki moich analiz traktuję jako potwierdzenie zasadności myślenia o łamaniu maksymy odniesienia jako o przejawie braku grzeczności językowej.

Muszę jednak zaznaczyć, że zdaję sobie sprawę z tego, że zaproponowana przeze mnie interpretacja wyników analiz – z co najmniej dwóch powodów – może nie być zgodna ze sposobem myślenia uczestników polilogu.

Po pierwsze, analizowane wypowiedzi mogą być wyrazem innych reakcji niż negatywne. (Być może piszący potraktowali kropkę jako znak potwierdzenia, a może wykorzystali ją niechęć, a słowo *nigdzie* oddaje stan wiedzy na pytanie szczegółowe *gdzie?*). Po drugie, nawet jeśli są to reakcje negatywne, ich przyczyną może być nie zmiana tematu (wszak zmiana ta jest manifestacyjna i pozorna), lecz odejście od maksym konwersacyjnych innych niż maksyma odniesienia (przede wszystkim od maksym sposobu i jakości).

W rezultacie, traktując swój artykuł jako głos w dyskusji dotyczącej sposobu rozumienia grzeczności językowej, za konieczne uważam przeprowadzenie obszernych badań materiałowych, uwzględniających analizę reakcji na rzeczywiste i pozorne odejście od tematu w wymianach werbalnych zachodzących w różnych rejestrach komunikacyjnych. Badań, które pozwolą sformułować odpowiedź na pytanie: Czy mówiący nie na temat jest nie tylko nieskuteczny (bo nie dostarcza informacji na temat), ale także jest niegrzeczny (uderza w odbiorcę, nie respektując jego potrzeb; sprawia, że odbiorca czuje się zlekceważony, denerwuje się, myśli o nadawcy jako o osobie niegrzecznej)?

Literatura

- Akišina A. A., Formanowakaja N. I. (1975): *Russkij rečevoj etiket*. Moskwa.
- Åkovleva E. B. (2007): *Polilog kak novyj ob"ekt lingvistiki. Lingvističeskaâ polifoniâ*. [W:] *Sbornik statej v čest' ũbileâ profesora R. K. Potapova*. Moskwa, s. 184–199.
- Balakaj A. G. (2001): *Slovar' russkogo rečevoj etiketa*. Moskwa.
- Brown P., Levinson S. D. (1987): *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge.
- Dashow E. M., Drumm-Hewitt A. M., Gunraj D. N., Klin C. M., Upadhyay S. S. N. (2016): *Texting insincerely: The role of the period in text messaging*. "Computers in Human Behavior". T. 55B, s. 1067–1075.
- Duskaeva L. R. (red.) (2018): *Rečevoj etiket v massmedia. Medialingvistika v terminah i ponâtiâh: slovar'-spravočnik*. Moskwa, s. 235–238.
- Formanowskaja N. I. (1987): *Russkij rečevoj etiket: lingvističeskij i metodičeskij aspekty*. Moskwa.
- Formanowskaja N. I. (1989): *Rečevoj etiket i kul'tura obšeniâ*. Moskwa.
- Formanowskaja N. I. (2002a): *Rečevoe obšenie: kommunikativno-pragmatičeskij podhod*. Moskwa.
- Formanowskaja N. I. (2002b): *Russkij rečevoj etiket: normativnyj sociokul'turnyj kontekst*. Moskwa.
- Gołdin V. E. (1983): *Reč' i etiket*. Moskwa.
- Grice H. P. (1975): *Logic and conversation*. "Syntax and Semantics III: Speech Acts". New York, s. 41–58.
- Grice H. P. (1980): *Logika a konwersacija*. [W:] *Język w świetle nauki*. Red. B. Stanisoz. Warszawa, s. 91–114.
- Grice H. P. (1985): *Logika i rečevoe obšenie*. „Novoe v zarubežnoj lingvistike” nr 16. Lingvističeskaâ pragmatika, s. 217–237.
- Grybosiova A. (1998): *Przyczyny zmian w polskim systemie adresatywnym*. [W:] *Język w mieście. Problemy kultury i poprawności*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica” nr 37, s. 57–61.

- Grybosiova A. (2002): *Nowe sytuacje – nowe zachowania grzecznościowe*. „Poradnik Językowy” nr 2, s. 3–8.
- Grzenia J. (2006): *Zasady komunikacji internetowej*. [W:] *Polszczyzna na co dzień*. Red. M. Bańko. Warszawa, s. 310–345.
- Karwatowska M., Jarosz B. (2013): *Forum internetowe, czyli (cyber)komunikacja o ograniczonym zasięgu społecznym*. [W:] *Język w internecie. Antologia*. Red. M. Kita i I. Loewe. Katowice.
- Кęпа-Figura D. (w druku): *Linguistic politeness in Polish social media – an overview of the problem*.
- Kita M. (2005): *Językowe rytuały grzecznościowe*. Katowice.
- Kormilicyna M. A., Sirotinina O. B. (2015): *Реçевой èтикет в SMI как фактор влиèния на реçевуù культуру российского обùщества*. „Izvestiâ Saratovskogo universiteta. Novaâ seriâ. Filologîâ. Źurnalistika”.
- Kostomarov V.G. (1967): *Russkij reçевой èтикет*. „Russkij âzyk za rubeŹom” nr 1 (1), s. 56–62.
- Krongauz M. A. (2010): *Publiçnaâ intimnost' i setiket*. „Strategiâ Rossii” nr 1, s. 36–38.
- Lakoff R. (1973): *The logic of politeness, or, minding your p's and q's*. “Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society”, s. 292–305.
- Larina T. V. (2009): *Kategoriâ veŹlivosti i stil' kommunikacii: Sopostavlenie anglijskich i russkich lingvokul'turnyh tradicij*. Moskwa.
- Leech G. (1983): *Principles of pragmatics*. New York.
- Marcjanik M. (1990): *Normy regulujàce jêzykowe zachowania grzecznościowe*. „Przegląd Humanistyczny” nr 7, s. 77–82.
- Marcjanik M. (1993): *Etykieta jêzykowa*. [W:] *Współczesny jêzyk polski*. Red. J. Bartmiński. Wrocław, s. 271–281.
- Marcjanik M. (1997): *Polska grzeczność jêzykowa*. Kielce.
- Marcjanik M. (2001): *Etykieta jêzykowa*. [W:] *Współczesny jêzyk polski*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 281–291.
- Marcjanik M. (2007): *Grzeczność w komunikacji jêzykowej*. Warszawa.
- Marcjanik M., Bonacchi S., Frączek A. (2019): *Polsko-niemiecki słownik etykiety jêzykowej*. Warszawa.
- Naruszewicz-Duchlińska A. (2009): *O internetowych dobrych obyczajach jêzykowych, tzw. netykiecie, na przykàdzie grup dyskusyjnych (Usenetu)*. [W:] *Norma a komunikacja*. Red. M. Steciag, M. Bugajski. Wrocław.
- Ozóg K. (1982): *Zwroty grzecznościowe w jêzyku mówionym mieszkańców Krakowa – studium socjolingwistyczne* [Praca doktorska przygotowana w Instytucie Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego].
- Ozóg K. (1984): *Grzecznościowe akty mowy. Studia nad polszczyznà mówionà Krakowa*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”. T. 2, z. 79, s. 147–157.
- Ozóg K. (1990): *Zwroty grzecznościowe współczesnej polszczyzny mówionej (na materiale jêzyka mówionego mieszkańców Krakowa)*. Warszawa–Kraków.
- Peisert M. (1991): *Etykieta jêzykowa jako przejaw edukacji społecznej i kulturowej*. [W:] „Język a Kultura”. T. 6: *Polska etykieta jêzykowa*. Red. J. Anusiewicz, M. Marcjanik. Wrocław, s. 57–63.
- Piekot T. (2009): *Problemy analizy przekazów werbalno-wizualnych na przykàdzie wiadomości prasowych*. [W:] *Między obrazem a tekstem*. Red. A. Kwiatkowska, J. Jarniewicz. Łódź, s. 65–75.
- Sternin I. A. (1996): *Russkij reçевой èтикет*. WoroneŹ.
- Tûrina S. Ju. (2006): *Princip veŹlivosti v teorii i praktike meŹkul'turnoj kommunikacii*. „Inter-cultu@l-net”.
- Vlasân G. P. (2010): *Razliçnye podhody k opredeleniû lingvistiçeskoj veŹlivosti*. „Vestnik NiŹnevartovskogo gosudarstvennogo universiteta” nr 3, s. 29–39.

Źródła internetowe

- Boruta M., *Kropka nienawiści. – Czyli zmiany w odbiorze tekstu jako wynik komunikacji messengerowej*, <<https://torun-pl.academia.edu/MonikaFebaBoruta>>, dostęp: 26.03.2020.
- Bralczyk J. (red.) (2016): *Słownik języka polskiego PWN*, <<http://sjp.pwn.pl/sjp/lista/A.html>>, dostęp: 15.12.2019; 06.01.2020; 16.02.2020.
- Czesak A., Szalkiewicz Ł., Żurowski S.: *Dobry słownik*, <<https://dobrysloownik.pl>>, dostęp: 26.03.2020.
- Dz. U.2019.0.1405 t.j.: Ustawa z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów, <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20051691411>>, dostęp: 15.12.2019.
- Emotikony znaczenie, <<https://emotikonoznaczenie.pl>>, dostęp: 15.02.2020.
- Słownik języka polskiego PWN*. Online: <https://sjp.pwn.pl/> (SJP PWN)
- Spotted Lublin, https://www.facebook.com/spottedlublin/?__tn__=%2Cd%3C-R&eid=ARDx-OFgS5SV_Vd9TxpGkG3TKOPQDsF6m6nWhRRcUUEDye9vP3-Nbn7RrFRwE_0enqA-pZ4T7kvHG-QGm5
- Żmigrodzki P. (red.) (2007): *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Kraków. Online: <<http://www.wsjp.pl>>, dostęp: 15.12.2019; 06.01.2020; 13.01.2020. (WSJP)